

Teodor COTELNIC
Institutul de Filologie al MECC
(Chișinău)

UNELE REFLECȚII ALE LUI
NICOLAE IORGA DESPRE
LIMBA NAȚIONALĂ*

Some reflections of Nicolae Iorga about the national language*

Abstract: This article reveals some language problems, as they appear from the point of view of the encyclopedist Nicolae Iorga. He is the first literary historian who has made the natural connection and synthesis between literature, language, culture and history, a judicious idea that has not lost his actuality. He was concerned with the language role in the formation of the individuality of the Romanian people and in their national culture.

The state of alienation of the Romanian language existing in the country at the end of the 19th century and the beginning of the 20th determined the erudite professor to take a militant attitude against the manifestations of alienation, of snobbery and disdain for the language and the national culture, managing to organize the Romanian public in an open battle. As a result, at the professor's call, the events were stopped.

He points out the importance of the national language to different peoples, it fixes the rights that the language must have and its purpose in different countries of the cult world.

Keywords: administration, church, conscience, culture, speech, national language, snobbery, science.

Rezumat: Prezentul articol dezvăluie unele probleme despre limbă, așa cum apar ele în concepția enciclopedistului Nicolae Iorga. Este primul istoric literar care a făcut legătura și sinteza firească între literatură, limbă, cultură și istorie, judicioasă idee ce nu și-a pierdut actualitatea. S-a ocupat pe larg de rolul limbii în formarea individualității poporului român și a culturii lui naționale.

Starea de înstrăinare a limbii române ce se crease în țară la finele secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea l-a determinat pe eruditul profesor să ia o atitudine militantă, hotărâtă împotriva manifestărilor de înstrăinare, de snobism și de dispreț față de limba și cultura națională, reușind să organizeze publicul românesc la luptă deschisă. Drept rezultat, la chemarea profesorului, manifestările au fost stopate.

Un loc aparte acordă rolului limbii naționale la diferite popoare, fixează drepturile de care trebuie să se bucure limba și menirea ei în diferite țări ale lumii culte.

Cuvinte-cheie: administrație, biserică, conștiință, cultură, cuvântare, limbă națională, snobism, știință.

* Articolul de față are la bază comunicarea autorului ținută la Conferința științifică internațională, organizată la Chișinău cu ocazia aniversării a 120 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga, comunicare ce, din motive bine cunoscute, n-a văzut lumina tiparului.

Spirit enciclopedic unic în felul său, istoricul, scriitorul, publicistul și omul politic Nicolae Iorga a urmărit cu tenacitate de-a lungul prodigioasei sale activități și a luminat cu propria clarviziune problemele fundamentale ale istoriei noastre – formarea istoriei, a culturii și a limbii române. În numeroasele sale lucrări de sinteză, precum și în cele de amănunt, a argumentat în cunoștință de cauză tradițiile daco-romane și specificul neolatin al limbii și poporului din tot spațiul românesc. E primul istoric literar care a făcut legătura și sinteza firească între literatură, limbă, cultură și istorie. Atât în volumele *Istoria literaturii românești*, cât și în cele de *Istoria românilor*, s-a ocupat pe larg, pentru fiecare epocă în parte, de rolul limbii în formarea individualității poporului român și a culturii lui naționale.

În continuare, intenționăm să vorbim despre unele afirmații ale renumitului savant referitoare la tema enunțată, spicuite, în linii mari, din „cärticica”, după cum o numește însuși autorul în Prefață, *Lupta pentru limba românească**, tipărită în 1906, – lucrare ce cuprinde manifestațiile studenților bucureșteni din martie 1906, conferințele dlu profesor Iorga ținute în fața studenților, discursul de la Iași din ziua de 19 martie, întrunirea din sala Dacia etc. Am considerat oportun să reținem atenția dumneavoastră, deoarece studiul amintit conține mai multe gânduri și idei valoroase privind limba oricărui popor, constatări acceptate, în bună parte, de știința lingvistică până astăzi.

Starea de înstrăinare a limbii române ce se crease în țară la finele secolului al XIX-lea și începutul celui al XX-lea l-a determinat pe N. Iorga să ia o atitudine militantă, hotărâtă privind situația lingvistică nefavorabilă din țară, creată artificial. În tendința de asimilare a culturii apusene, îndeosebi a celei franceze, recunoscută ca un nivel superior de realizare a cunoștinței umane, N. Iorga identifica două direcții opuse: una, a celor care întorși de la școlile din Apus se străduiau să pregătească viitorul modern al țării prin identificarea unei culturi naționale românești, și alta, a celor cu o slabă pregătire și orbiți de cultura înaintată a Franței, care nu i-au putut opune rezistență, devenind imitatorii ei servili. Aceștia din urmă manifestau o atitudine de deznaționalizare a limbii și culturii autohtonilor. Fenomenul se accentuase atât de mult la începutul secolului, încât limba franceză era întrebuințată ostentativ în viața publică a statului (se țineau conferințe în franceză, se dădeau spectacole la Teatrul Național, zise de „binefacere”, multe ședințe de guvern se petreceau în franceză etc.). Împotriva acestor manifestări de înstrăinare, de snobism și de dispreț față de limba și cultura națională N. Iorga a mobilizat publicul românesc la luptă deschisă. Drept rezultat manifestațiile au fost stopate la chemarea profesorului.

În articolul *O rugămintă*, publicat la 12 martie 1906 în ziarul *Epoca*, N. Iorga se adresează oamenilor de rând (cu situație materială și culturală precară), acelor „ființe nenorocite ce peste două mii de ani luptă în împrejurări ostile pentru poporul român, pentru literatura lui, pentru sufletul lui, pentru *obrazul* acestui neam (sublinierea autorului – T. C.), care e *obrazul* nostru”, deci se adresează să nu participe la reprezentația de binefacere ce trebuia să aibă loc la 13 și 15 martie pe scena Teatrului Național din București.

* Iorga Nicolae. *Lupta pentru limba românească*. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906. București: Minerva. Institutul de arte grafice și editură. În expunerea de mai jos, la toate citatele se va indica în paranteze doar pagina.

Reprezentăția urma să se petreacă mai mult în limba franceză, limbă străină, „care, după sesizarea autorului, ne cotopește, ne subjugă și ne umilește, care rupe un popor în două, punând de-o parte vorbitorii graiului nostru disprețuit, iar de alta pe cei mari și bogați care vorbesc altă limbă, care cugetă, simt, trăiesc, iubesc și mor prin această limbă (...). Orice român va privi această reprezentăție ca jignire a celor mai frumoase, mai nobile sentimente ce poate să aibă un om” (p. 6-7).

O altă rugămintă a profund revoltatului profesor universitar, adresată lumii de tot felul și, în special, tineretului studios cerea ca aceștia să nu vină la conferința franceză din seara de 12 martie despre poezia populară românească, în casa noastră de conferințe a Ateneului Român din București înaintea unui auditoriu românesc, ținută de către Iuliu Brun, ziarist român de origine franceză. Și de data aceasta N. Iorga vine cu următorul îndemn: „Dacă aveți inimă în voi, tinerilor care mergeți la conferințele Ateneului, nu veți cunoaște-o pe aceasta, nu veți călca pragul sălii unde se va ținea o asemenea conferință.

Iar câți dintre ziariști români se țin de acest neam, vor pune și ei o vorbă pentru ca fapta de umilință să nu se îndeplinească” (p. 8).

În același timp, profesorul ține în ziua de 12 martie în fața studenților de la Universitatea din București lecția intitulată *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, în care arată chiar de la început rolul limbii naționale în viața oricărui popor, afirmând totodată că n-a existat o singură epocă în viața omenirii, în care poporul „să nu se fi adunat în jurul cultului pentru limba lui cea adevărată”. În viziunea sa, „limba nu-i numai un mijloc de a se înțelege, nu-i numai mijlocul practic prin care un om poate să-și comunice gândurile și sentimentele sale altor oameni; o limbă reprezintă pentru un popor mult mai mult. Este forma cea mai înaltă, cea mai deplină, în care se poate exprima sufletul unui popor” (p. 16). Și mai departe adaugă.

Reproducem citatul *in extenso*: „... în nicio alcătuire nu se poate întrupa mai deplin și mai frumos sufletul unui neam decât în limbă. Limba cuprinde într-o formă înțeleasă veșnic de toți, întrebuițată neconținut de toți, întreaga viață, timp de secole întregi, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acum, nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acum în gramatici, pe care oamenii să-l întrebuițeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este ființa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moștenire a strămoșilor care au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba” (p. 16-17).

Referindu-se la legătura dintre literatură și cugetare, N. Iorga precizează că între ele există o conexiune inseparabilă ce se formează în mult mai mare parte de cum ne închipuim prin limbă. La întrebările, *Ce sunt ideile lipsite de strălucirea graiului, ce sunt pentru simțirea omenirii ideile pure?*, el răspunde prompt: „Este o așa de strânsă legătură între idee și între cuvânt, încât ele nu pot fi despărțite și, prin urmare sufletul unui popor într-o anumită epocă și literatura unui popor în acea epocă, toate manifestările lui de ordine ideală din acel timp, pornesc din asemenea transmisiuni sufletești cuprinse în limba poporului” (p. 18).

Vastele și trainicele cunoștințe despre istoria mai multor popoare, bazate pe argumente de ordin foarte variat, i-au permis neobositului enciclopedist să evidențieze specificul neolatin al limbii române ce a luat naștere în îndelungul unui proces de evoluție, în care substratul autohton și stratul roman s-au topit într-o singură realitate etnică și culturală, asigurând românilor un loc special în rândurile popoarelor și limbilor neolatine. Acest îndelungat proces de evoluție s-a desfășurat în mai multe etape, a căror geneză este urmărită cu atenție de autor.

Sprijinindu-se mai ales pe cercetările arheologului Vasile Pârvan, dezvoltă în mod deosebit ideea că romanizarea Daciei a fost un proces început înainte de cucerirea ei prin pătrunderea lentă a elementelor romane în nordul Dunării. El a emis ipoteza, verificată și confirmată ulterior de investigațiile arheologice, că Decebal și anturajul său știau latinește. Malul drept și malul stâng al Dunării, în opinia lui, reprezentau aceeași lume romană la începutul erei noastre, ca urmare și a faptului că în aceste teritorii de graniță fusese aduși mai mulți coloniști din Italia și din restul imperiului pentru a întări cordonul militar de apărare. Cucerirea militară romană a Daciei n-a venit deci într-un teritoriu cu desăvârșire străin, ci a încheiat un proces îndelung de pătrundere pașnică, în mici grupe, a populației romane, populație cu o limbă latină unitară.

O idee originală a lui N. Iorga în legătură cu formarea limbii române este că Dacia romană a fost mai puțin tulburată ca teritoriile din Sudul Dunării, fiind mai izolată și mai independentă decât acestea. La formarea limbii române a contribuit chiar părăsirea ei de oficialitățile romane, deoarece, afirmă el, „un grai romanic unitar, opus limbii artificiale a statului, nu se putea forma decât prin ruperea oficială cu acesta”.

Un loc aparte acordă începuturilor scrisului românesc, problemă complexă și multă vreme controversată, despre care a exprimat opinii precise nedezmințite până în zilele noastre. Astfel, susține printre primii că limba română literară a existat înainte de apariția primelor texte scrise în românește, în creația populară orală, în poezia și cântecul popular laic și religios. Consideră în mod just că româna literară nu s-a format pe o singură cale, că este o creație colectivă, o sinteză continuă între o realitate populară și cuvântul scris. Această limbă s-a făcut „pe câmpiile de luptă, în sfaturile domnești, în toată viața noastră națională neconținut mișcată”. „Dacă strămoșii noștri, scrie el, au luptat pe acest pământ, dacă strămoșii noștri au muncit, au suferit și au gândit și au visat pe acest pământ, nu-i niciunul din gândurile lor, nu-i niciuna din muncile lor cele grele, nu-i nimic din gloria și din suferința străbunilor noștri, care să nu fi lăsat o urmă neștersă în limbă” (p. 17).

Vorbind de rolul limbii în dezvoltarea culturii și literaturii la diferite popoare, eruditul profesor nu uită să amintească de timpul când latina (în Apus) și greaca (în Răsărit) erau considerate unicele limbi culturale, capabile să exprime cele mai profunde cugetări și mai nobile sentimente. Pe vremea ceea se credea că numai comunicând în latină sau în greacă, ești considerat om cult, faci parte din lumea civilizată. Totodată ele dominau toate celelalte limbi din viața popoarelor lumii. Dar această stare de lucruri n-a durat mult. Greșeala a fost reparată repede. În Evul Mediu ambele limbi cedează locul limbilor proprii ale populației indigene.

În Apusul Europei latina substituie din ce în ce mai mult limbile deosebitelor popoare. La rândul său, greaca, considerată limbă culturală în Răsăritul Europei și în Apusul Asiei, a fost învinsă pe deplin de limba armenescă în Nord și de cea siriană în Sud.

Fenomenul de înstrăinare a limbii naționale a urmat și mai târziu în alte țări din lumea civilizată. Astfel, Suedia și-a putut dezvolta literatura și cultura națională numai din secolul al XIX-lea, de când s-a eliberat de sub dominația limbii franceze. Sau un alt exemplu. În 1815 Belgia s-a unit cu Olanda, unire bazată pe interese economice și comerciale comune. Cu toate legăturile de tradiție istorică, cu toate legăturile izvorâte din situația lor geografică, aceste țări n-au putut să trăiască mult timp împreună. Ele s-au despărțit, pentru că Olanda înțelegea să aibă o limbă, o literatură națională olandeză, iar Belgia trebuia să aibă limbile, literaturile ei. Deși Belgia este o țară cu o cultură foarte înaltă și cu o mare parte de libertate, ea a rămas o formă de stat fără rost, deoarece în această țară locuiesc două civilizații, două literaturi și două limbi: olandeza (flamanda) și franceza (valona) „care sunt menite să lupte neconținut până ce, sau forma statului se va schimba, sau una din aceste forme va învinge cu desăvârșire pe cealaltă” (p. 22).

Nu sunt trecute cu vederea nici popoarele care și-au pierdut limba proprie sau și-au adoptat-o pe cea a biruitorilor, examinează în același timp starea deplorabilă a literaturii și culturii acestor popoare. Astfel, irlandezii au fost siliți din depărtate timpuri, sub povara împrejurărilor să-și părăsească limba strămoșilor lor. Venind ca cuceritori în insula vecină, englezii le-au impus limba engleză. După părăsirea limbii proprii, poporul irlandez în timp de mai multe secole „n-a produs niciun om cu adevărat mare în domeniul cugetării și literaturii, n-a dus decât viața materială stearpă, tot așa de puțin însemnată ca viața buruienilor care răsar în fiecare an pentru ca coasa, odată sau de mai multe ori, să le înlăture de pe fața pământului” (p. 21).

În continuare se referă la poporul evreiesc care a uitat cu timpul, în Evul Mediu, limba sa veche, limba ebraică, în care s-a scris una din cele mai frumoase literaturi, *Vechiul Testament* și *Biblia*. S-a renunțat la această limbă asiatică ce se menține doar ca amintire de învățații lor, de rabini, păstrându-se numai în slova cărților sfinte și pe care credincioșii nu o mai înțeleg. Cu timpul, o mare parte a populației evreiești, stabilită cu traiul în Germania, a adoptat ca limbă obișnuită germana ce a degradat repede și s-a transformat într-un jargon evreiesc-german, nefiind de mare folos pentru ambele limbi. Situația creată, proprie unui popor care și-a părăsit singura limbă în care se poate exprima pe deplin viața sufletească a aceluia popor, fie chiar fără voia lui, fiindcă „viața sufletească, conștiința și limba unui popor sunt unul și același lucru” (p. 26).

Acestea fiind spuse despre importanța limbii în genere și a celei naționale a unui popor, urmează să fixăm drepturile de care trebuie să se bucure limba, rostul pe care trebuie să-l aibă în diferite țări ale lumii culte.

Preocupat de problema limbii naționale la diferite popoare, N. Iorga consideră că orice stat ce merită numele de stat cult, ce vrea să trăiască unitar și să-și pregătească un viitor, ar fi ideal să aibă o singură limbă de stat ce ar fi în stare să-și mențină toate drepturile ce i se cuvin, să se poată manifesta în toate sferele vieții sociale: în administrație, în biserică, în știință, în învățământ, în cultură etc.

Ea trebuie să fie, de asemenea, stăpână și în domeniul literaturii. Nu se poate ca locuitorii unei țări naționale din secolul al XX-lea „să coboare cugetarea și simțirea lor în opere literare scrise în altă limbă decât limba poporului lor, căci altfel este sau un act de inconștientă, sau un act de trădare” (p. 29). Și mai departe conchide: „Prin urmare, dacă în materie de știință cineva este liber, pentru răspândirea mai întinsă a ideilor sale și a cunoștințelor sale, să adopte o limbă europeană răspândită, el are datoria, de câte ori scrie o operă literară, să nu întrebuițeze alt mijloc de exprimare decât mijlocul acesta natural de exprimare al cugetărilor, impus de împrejurări și impus și prin însemnătatea sa ideală, care este limba națională” (p. 29-30).

Un alt domeniu în care nu se poate admite altă limbă decât limba națională este domeniul cuvântării. Astfel, fie în predica religioasă, fie în elocvența parlamentară, fie în discursurile de la întruniri, fie de la conferințe, într-un stat național nu poate fi admisă altă limbă decât cea națională. Cu atât mai mult nu se permite întrebuițarea în altă limbă într-un stat național atunci, când persoana în cauză cunoaște limba acestui stat.

În cele din urmă, insistă ca pe pământul românesc, pentru populația băștinașă, învățământul public sau privat să fie înfăptuit în limba română.

La sfârșit, conchide, pe o notă tranșantă, că „dacă fiecare are dreptul de a vorbi în casa sa limba care-i pare mai bună, este o datorie elementară de solidaritate socială și națională, este o datorie de o înaltă cuviință a nu face să se audă niciodată în afară de marginile casei tale, altă limbă decât limba națională (...). Nu se poate impune nimănui acest lucru prin legi materiale, dar este o impunere mai puternică decât o impunere materială, este impunerea conștiinței, este impunerea moralității superioare a fiecăruia” (p. 33).

Ingeniosul orator și-a exprimat admirația pentru limba română, menționând cu neprefăcută mândrie că „astăzi în limba românească se poate exprima cugetarea cea mai fină, se poate exprima simțirea cea mai gingașă, se poate exprima cea mai mare înălțime a cugetării, că această limbă este tot așa de măiestrită când se află în mâna maestrului cum sunt acele pe care le întrebuițează scriitorii cei mai mari ai Apusului civilizată” (p. 126).

În ultima sa operă *Sfaturi de înțelepciune* aduce același omagiu de prețuire limbii române contemporane care „s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele firești să îmbrace orice idei, cât de înalte, și orice sentimente, cât de fine”. Această admirație a revărsat-o și asupra păstrătorului ei cel mai credincios – țăranul român, de care l-a legat toată viața, democratismul lui organic pentru că, „țăranul n-a slavizat, n-a grecizat, n-a latinizat, n-a italianizat vocabularul românesc”. Țăranii noștri nu s-au lepădat niciodată de limba străbunilor. Îndemnați, poate, de subconștient, de instinctul de autoconservare, ei au păzit, au ocrotit cel mai scump lucru în condițiile nemaipomenite, care le mai rămăsese – Limba. Ei se închideau în limbă ca într-o cetate și își deplângeau soarta amară. Dar niciodată nu le-a trecut prin gând că s-ar putea dezice de limbă.

În încheiere, menționăm că lucrările Marelui Iorga cuprind mult mai multe probleme de lingvistică decât cele evocate aici... Considerăm că și din cele relatate se impune constatarea că judicioasele idei ale înaintașului asupra limbii nu și-au pierdut actualitatea. Cu trecerea timpului ar trebui să crească sentimentul datoriei față de prețioasa moștenire, de demnitatea scriitoricească și umană lăsată acestui neam întreg de neîntrecutul geniu al pământului românesc.